

КРИЗИ НЕЕКОНОМІЧНОГО І НЕЕКОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ В КІНЦІ 80-Х – НА ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ, ЇХ ПЕРЕДУМОВИ І ПРОЯВИ

В роботі визначено основні аспекти виникнення соціально-гуманітарних криз в українському суспільстві перед розпадом Радянського Союзу і в перші роки незалежності. Розкрито зміни, які відбулись в ідеології населення, людських цінностях і культурі.

Ключові слова: системна криза, ідеологія суспільства, людські цінності, духовність.

Y.L. KOGATKO

Ptukha Institute for Demography and Social Studies

NON-ECONOMIC AND NON-ECOLOGICAL CRISIS IN UKRAINIAN SOCIETY IN THE LATE 80 - EARLY 90 YEARS OF THE TWENTIETH CENTURY, THEIR PRECONDITIONS AND MANIFESTATIONS

Abstract - The purpose of writing this article was the need to identify the main non-economic problems that arose in Ukraine at the end of 80th years of the twentieth century.

Basic aspects of social and humanitarian crisis in the Ukrainian society before the collapse of the Soviet Union and the first years of independence were identified. All changes been solved, which took place in the ideology of population, human values and culture.

Social and humanitarian crisis that emerged and spread in 80 years of the twentieth century in the USSR was observed in all parts of the political and socio-economic life of society. Among the crises in society, which are uneconomical and unecological content should highlight the crisis of ideology, the crisis of human values and cultural crisis.

Keywords: systemic crisis, the ideology of society, human values, spirituality.

Вступ. Сучасний стан суспільства України є багато в чому непевним та невизначеним. Це виявляється у посиленні песимістичних настроїв у людей. В перехідні періоди, коли виникають різні проблеми економічного, політичного, ідейного характеру, як в сучасній Україні, відбувається також і поглиблення соціо-гуманітарної кризи. При цьому, визначення причин і проявів даної кризи являється передумовою її осмислення і вирішення, що й є метою даної роботи.

Аналіз досліджень та публікацій. Суспільні кризи в різних аспектах досліджуються як економічними, так і соціологічними науками. Питанням настання фінансових криз на ринках, що розвиваються, присвячені роботи вчених Шелудька Н.М. та Шкляра А.І., передумови фінансових криз досліджував Барановський О.І., наслідки кризи для України – Б. Данилишин. Різні аспекти виникнення та наслідків системних криз досліджували українські вчені-економісти: В.П. Бевз, В.Я. Бідак, О.О. Беляєв, Н.П. Борецька, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.М. Гриненко, Ю.К. Зайцев, С.М. Злупко, Т.М. Кір'ян, В.І. Куценко, Е.М. Лібанова, О.В. Макарова, В.О. Мандибура, Б.О. Надточій, В.М. Новіков, О.Ф. Новикова, О.М. Палій, Л.М. Черненко та інші вчені.

Також даному питанню присвячені наукові праці багатьох вітчизняних соціологів, зокрема таких, як М.О. Баймуратов, В.Ю. Барков, Ю.М. Оборотов, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, Т.В. Розова, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фризький та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження, відсутні універсальні моделі раннього виявлення і попередження кризових ситуацій, особливо в неекономічній сфері.

Зміни в соціумі мали швидкоплинний та суперечливий характер і ще сьогодні, після 20 років самостійності України, заслуговують на увагу з боку теоретиків та практиків з різних сфер життєдіяльності суспільства. Детальне вивчення цих змін дозволить розробити механізм індикаторів, що мають сигналізувати про критичність становища в країні, й дозволять своєчасно відреагувати аби уникнути таких ситуацій в майбутньому; об'єктивно оцінити як саме і наскільки швидко змінюється рівень життя населення під дією будь-якої системної кризи; побудувати соціальну політику, орієнтовану на мінімізацію наслідків цього впливу для поступального розвитку людини.

Виклад основного матеріалу. Системною кризою називається ситуація, коли система втрачає внутрішній потенціал розвитку, адаптації, вибору рішень і здатності до адекватної реакції на навколишні явища. Системна криза проявляється в різних аспектах життя соціуму. Найбільш глибоко у плані впливу на суспільство має економічна криза, проте не можна скидати з рахунків і кризові явища неекономічного характеру.

Серед криз в суспільстві, які носять неекономічний і неекологічний зміст доцільно виділити:

- криза ідеології;
- криза людських цінностей;
- криза культури.

Ідеологію можна розглянути як системотворчий чинник, що вбирає в себе переконливі аргументи, які набувають таких інтерпретацій, що стають зрозумілими переважній більшості населення. Тоді криза ідеологій втілюється у відсутності підстав для ідентифікаційних процесів. Такий стан неминуче призводить до втрати стійкості політичної системи. Ідеологія як інтерпретація дійсності з огляду влади в кінцевому

підсумку завжди підпорядкована інтересам влади, тому в ній закладена тенденція відриву від дійсності, породження ілюзорного світу, ритуалізації [1]. Державна ідеологія, забезпечуючи стабільність, формує у громадян почуття задоволеності, переконання в перевагах існуючої форми правління і організації суспільства. Ідеологія виховує патріотизм, готовність, якщо знадобиться, до особистих жертв заради Батьківщини. Життєздатна ідеологія повинна відповідати генетично закріпленим стереотипам поведінки, особливостям національної психології і векторам історичного розвитку. Далеко не кожна ідеологія здатна стати державною в будь-якій країні і в будь-який історичний час.

Криза ідеології не з'явилась спонтанно. Радянський Союз жив комунізмом. У рамках цієї ідеології вважалося, що релігія вичерпана і подальший розвиток людства повинен йти шляхом науково-технічного, соціально-політичного і культурно-гуманістичного прогресу до досконалості комуністичних стосунків. Соціалізм, побудований в Радянському Союзі, і був фактично першою фазою на шляху до майбутнього комуністичного суспільства. Проте, засоби реалізації виявилися такими, що явно не відповідають ідеальній меті. Після вичерпання матеріалістичного методологічного ресурсу побудова комунізму безславно закінчилась. Починаючи з кінця 60-х років про побудову комунізму вже думали тільки ідеологи партії, а у кінці 80-х – дана ідеологія, яка вже не виконувала більшості задуманих функцій, була визнана більшістю населення гальмом розвитку суспільства. Спроба зробити нову «релігію без Бога» закінчилась нічим.

В кінці 80-х років з'явилися такі поняття, як «гласність» і перебудова. Ідеологічною основою нового курсу стала концепція «госпрозрахункового соціалізму», прообраз якої був знайдений в непі, а теоретичне обґрунтування – в останніх роботах В. І. Леніна.

«Революція згори», що почалася в Україні з 1991 р., супроводжувалася відмовою від багатьох традиційних і запозиченням західних духовних цінностей. Змінилися громадські очікування. Якщо до «перебудови» більшість населення все ж вірила офіційній пропаганді і ідеї побудови комунізму, то потім ця віра змінилася очікуванням побудови обіцяного новою владою «народного капіталізму».

Зі здобуттям незалежності політики і науковці почали дебати про нову ідеологію України. Основним моментом мало стати самоусвідомлення українцями, що вони є однією нацією зі стародавньою історією. При цьому на цей фундамент повинні були лягти демократичні цінності країн Заходу. Обидві частини нової ідеології мали стати запорукою розбудови держави і знаходження нею місця в сучасному світі, проте вони були сприйняті спочатку скептично, що й показало повернення комуністів до Верховної Ради на перших же виборах, так як значна частина населення, по-перше, ототожнювала себе з росіянами і, по-друге, не була готова сприйняти демократію ще кілька років тому ворожого Заходу.

Національна ідея залякує вихованців колишньої системи, які не бачать в цьому поліпшення свого становища, а лише ламання вкорінених стереотипів і необхідність користування українською мовою. Особливо дані протиріччя загострилися на тлі героїзації воїнів УПА і введенні квот на україномовний продукт у засобах масової інформації.

Наступним проявом ідейного наповнення суспільства стало економічне зростання та інтеграція в європейську сім'ю народів. При цьому більшість політичних сил доводили європейськість української нації і необхідність зайняття нею свого місця в Європейському Союзі. Серед населення дістало підтримку вступ до ЄС, проте більшість негативно віднеслась до вступу у військовий блок НАТО. Хоча значна частина населення переважно Півдня і Сходу України висловлює думки за інтеграцію з пострадянськими країнами.

Криза людських цінностей стала вихідним результатом від кризи ідеологічної. Вона проявилась хабарництві, збагаченні одних за рахунок інших, грубості до оточуючих, байдужості, а також у вживанні наркотичних і алкогольних продуктів і проституції. Якщо ще у 80-і роки активно проводилась пропаганда за здоровий спосіб життя, велась боротьба проти шкідливих звичок і безробіття, то вже починаючи з розпадом Радянського Союзу, заклопотані економічними проблемами люди почали мало звертати увагу на людські цінності і мораль.

За Радянського Союзу існувала мораль, основними вимогами якої були знищення експлуатації і соціальної нерівності, загальна обов'язковість праці, солідарність трудящих у боротьбі з капіталом. З кінця 80-х у суспільстві формуються негативні стереотипи соціальної поведінки: правовий нігілізм, низька правова культура і маргінальна правосвідомість, і як наслідок – цивільна індиферентність, невиконання законів, зневага до виконання громадянського і конституційного обов'язків. В суспільній свідомості помітно знецінювалися такі поняття, як «моральність», «борг», «совість».

Засоби масової інформації все частіше перетворювались на канали негативної дії на дітей і підлітків, почали виховувати дітей у дусі всюдозволеності, у тому числі сексуальної, споживача, гедонізму, деформувати їх морально-правову свідомість. З початку 90-х ЗМІ і зняті фільми того часу закріплювали в суспільстві такі образи, як продажний депутат, олігарх, заздрисний чиновник, «перевертень в погонах», міністр, що забув, в якій країні він живе і яким народом управляє, суддя, що торгує вирокami, дівчина, яка живе безтурботним життям без сім'ї і дітей. Іншим моментом стала реклама, яка стимулювала до шкідливих звичок і споживання непотрібних речей. Система освіти, яка була однією з кращих в світі, вже не виконувала своїх моральних і освітніх функцій, так як у ВУЗи почали вступати за гроші і за зв'язки, і знання в цьому випадку стали необов'язковими, що спричинило погіршення як знань молоді, так і її моральних стереотипів. Погіршилися відносини між людьми. Віковий стереотип поваги до батьків, старших і незнайомих почав набувати нових форм, при яких діти змогли на рівних сперечатись з батьками, старшим стали менше поступатись місцем в транспорті, загрозливих форм почали набирати хуліганство, грабежі,

бандитизм.

Негативним моментом змін в соціумі стала й деградація в селі. Якщо ще донедавна в селах залишалися ознаки моралі, совісті, порядності й інших чеснот, притаманних українцям, то починаючи з 90-х всі ці риси почали зникати. Гостинність, доброзичливість до сусідів, односельців залишилась в минулому. При цьому ще радянське минуле визначило твердження «брати те, що погано лежить», а за часів незалежності, при зникненні колективних господарств, почали красти один у одного, а найбільше страждали люди пенсійного віку, які не могли захистити своє майно.

Загрозою, яка почала ще більше підривати як фізичне так і духовне здоров'я нації стали алкоголізм і вживання наркотиків. Боротьба з алкоголізмом в кінці 80-х призвела до знищення виноградників і зменшення контрольованого виробництва алкогольних напоїв. Зростання підпільного виробництва контрафактного неякісного алкоголю призвело до великої кількості отруєнь і зменшення доходів у державний бюджет. Починаючи з 90-х виробництво даних продуктів спочатку майже не контролювалось і ціна на нього була дуже низька. Враховуючи рекламу і приховану пропаганду, за кількістю випитого алкоголю у перерахунку на чистий спирт Україна стабільно почала входити в п'ятірку країн, де найбільше зловживають спиртними напоями. При цьому відбулось омолодження «алкоголіків» до 11–14 років [2]. В сільській місцевості ще більше розповсюдилось самогонування.

В Україні різко зросла корупція, яка перетворилася на загрозу національної безпеки, що знищує українське суспільство. Власне, вона призвела до того, що фактично, в суспільстві почали функціонувати дві соціальні підсистеми, за якими люди ніби дотримуються правових і моральних норм, а водночас використовують протиправні методи. При цьому деякі види корупції почали сприйматись як норма. Як свідчать результати загальнонаціонального опитування громадської думки «Стан корупції в Україні», яке було проведене у 2007 р. Київським міжнародним інститутом соціології, більшість респондентів вважають, що корупція є виправданою у більшості ситуацій для вирішення різних питань (52%) [3]. Корупцію розглядають як звичний спосіб виживання та діяльності в Україні.

Неоднозначним моментом стала криза сімейних цінностей. Кризові явища, що спостерігаються в сучасній сім'ї, стосуються її економічних, морально-духовних та демографічних основ. При створенні родини і чоловіки і жінки почали частіше враховувати матеріальний фактор стосунків. Зросла вимогливість до чоловіка з боку жінки і до жінки з боку чоловіка. І ті, й інші виявилися до цього не готові. Шлях пошуку компромісу, ретельне і довге налагодження зв'язків, вибудовування стосунків занадто обтяжливе для людини, яка почала жити в епоху споживання. Цей шлях замінюється на інший. Шлях постійного і тотального пошуку вже готового, такого, що влаштовує усіх, варіанту. В результаті, велику половину життя люди проводять в переборі партнерів. Сімейне господарство почало зводитись до мінімуму. Тобто відбулась повна нівеляція загальної власності. Нема мети для раннього розвитку стосунків, якщо все у будь-який момент може бути відібрано, поділено, продано, як тільки почнуться проблеми в сім'ї. При цьому у декого діти перестають бути цінністю для сім'ї і стають засобом шантажу для поліпшення соціальних умов і виманювання засобів. З'явилися тенденції до збільшення кількості цивільних шлюбів і відповідно матерів-одиначок. Хоча родина поки що продовжує вважатися життєво важливою цінністю для багатьох людей, велике значення мають такі позасімейні цінності, як високий дохід, кар'єрний ріст, підвищення кваліфікації. Таким чином, сім'я з дітьми стає неконкурентоспроможною у боротьбі престижних цінностей. Відбувається трансформація сім'ї за невизначеності або суперечливості сімейних ролей. Знижується значення сім'ї в системі життєвих цінностей особистості з подальшою переорієнтацією значної частини молоді на позашлюбні стосунки або повторний шлюб. Тенденцією стало зростання кількості розлучень серед родин, які прожили в спільному шлюбі 20 і більше років.

Більшість молодих сімей, перебуваючи в складному фінансовому становищі, не мають свого власного житла і змушені проживати з батьками. І практично кожна з них має залежність від батьків саме в матеріальному плані, що призводить до виникнення частих конфліктів. Але це не єдина причина розбіжностей молодого подружжя. Свою негативну роль грають також невлаштованість сімейного побуту, високий рівень особистої відповідальності. Все це часто призводить до швидкого розпаду сім'ї як осередку суспільства. Однією з найактуальніших проблем сьогоденної молоді сім'ї є проблема малодітності. При цьому ще більше загострилась проблема взаємин батьків і дітей, так як останні живуть в кардинально нових ідеалах, з якими їх знайомить телебачення та інтернет. Діти часто втрачають повагу до батьків через неможливість останніми забезпечити рівень життя, який постійно зростає. Алкоголізм призвів до появи значної кількості бездомних дітей і дітей з вадами психіки.

Криза духовності випливає з кризи ідеології. Як відомо, комунізм був майже релігією в Радянському Союзі, тому при відході від нього виник не тільки ідеологічний, а й духовний вакуум, який поступово почав заповнюватись різноманітними релігійними конфесіями, як традиційними так і новітніми. Розвиток релігійно-політичної ситуації в Україні в 90-і роки був пов'язаний зі значною кількістю складних вузлових питань. На тлі жорсткої економічної і соціально-політичної кризи нестримно проходив процес релігійного відродження. З другої половини 1980-х рр. комуністична ідеологія, що складала раніше основу світогляду більшості членів радянського суспільства, вступила в смугу серйозної кризи. Офіційні ідеологи не могли пояснити процеси і явища, що відбувалися у світі.

Становлення нової парадигми, що змінила марксистсько-атеїстичну ідеологію, супроводжувалося численними невідповідностями між бажанням повернути релігійність населення і втримати його від впливу

новостворених тоталітарних сект.

Міжконфесійні суперечності традиційних для України церков, консерватизм існуючих у них обрядів стали важливими чинниками поширення протестантизму. Окремі його течії (євангельські християни-баптисти, п'ятидесятники, адвентисти сьомого дня) значно посилились, що створило умови для переходу від окремих сект до розгалуженої організації, тобто набуття церковного статусу. Великий розвиток дістали релігійні конфесії національних меншин. В цей же час, в 1990 р., був ухвалений дуже ліберальний закон «Про свободу совісті», що відмінив державний контроль і регулювання релігійного життя [4].

Результатом повернення до віри і релігії стала поява великої кількості конфесій і, що стало характеристикою початку 90-х років, сект, які закликали навіть до групових самогубств. Однією з проблем, що викликала неоднозначну оцінку і соціальну заклопотаність, став статус нових релігійних рухів, віднесених в масовій свідомості до розряду суспільно небезпечних явищ. Міжконфесійна і суспільно-політична боротьба відносно «деструктивних релігійних культів» стала основою для конструювання нового ідеологічного міфу. Він торкнувся багатьох сфер: політичної, культурної, правової, у багатьох випадках ставши вододілом в зіткненні різних громадських сил і позицій.

Враховуючи духовний підйом населення спостерігався його відхід від традиційної церкви. Окрім недовіри до релігійних інститутів, спостерігається деяка міра озлобленості населення відносно того, як релігійні інститути пристосовуються до ринкових умов. В результаті пристосування традиційних релігій до ринкових умов, змінюється статус, довіра і, відповідно, престиж традиційних релігій у населення. Населення дратує фінансова забезпеченість вищого духовенства, співпраця релігійних діячів з владою, як і їх участь в політиці, і оплата в релігійних організаціях. Через будівництво і ремонт храмів проводилось відмивання грошей чиновниками і злочинними угрупованнями. Усі вище перелічені обставини сприяли формуванню в 90-х рр. віруючого, який вірує у Бога, але не визнає церкви посередником між собою і Богом.

Приклади нового релігійного навернення спостерігаються серед різних груп населення різного віку і професій, але особливо серед молоді. В молодих людей відбувається становлення соціальної орієнтації, формування стійких життєвих установок і духовних цінностей. На сьогодні умови «входження в життя» української молоді докорінно змінилися, завдяки чому нею частково були загублені колишні соціальні і морально-ідеологічні орієнтири, які раніше знаходилися у сфері державного регулювання, виявилася значно ослабленою роль сім'ї, освітніх установ, армії, трудових колективів.

Криза культури в Україні розвивалась за наступними тенденціями: криза радянської культури, інформатизація культури, відхід значної частини населення від культурного надбання людства, відродження національної мови і культури.

Важливим моментом радянської культури були значна кількість бібліотек і число відвідувачів у них, низькі ціни на відвідування кінотеатрів і театрів давали можливість ознайомитись з найновішими роботами кінематографу (хоча це й були переважно радянські фільми), а також не слід забувати про культурно-масову роботу, яка велась від школи до заводу чи фабрики. Цензура стримувала появу перед глядачами не тільки неполіткоректної інформації, а й надмірного насильства і еротики. Радянське суспільство вважалося найбільш начитаним у світі, що не могло не відбитись на моралі людей і їх добробуті. Більшість з цих позитивних характеристик радянської культури зникли, що не могло не відбитись на житті населення негативним чином починаючи з 80-х років.

Проте пом'якшення ідеологічного диктату дозволило розширити культурно-інформаційний простір, в якому жило суспільство. Масовий читач отримав доступ до літератури, яка десятиліттями приховувалась. За два-три роки художні журнали повернули читачам десятки творів раніше заборонених авторів. Межа між підцензурною літературою і самвидавом розмивалася. На екрани поверталися «поличні» (не пропущені свого часу цензурою) фільми, на сцени театрів – «старі нові» п'єси. Почалася реабілітація дисидентів. До кінця перебудови державна культурна політика повинна була вирішувати принципово нові завдання: як забезпечити підтримку високого рівня вітчизняної культури в ринкових умовах і цивілізованими заходами регулювати поширення масової культури.

Одночасно продовжує поглиблюватися розділ між елітарними і масовими формами культури, між молодіжним середовищем і старшим поколінням. Усі ці процеси розгортаються на тлі швидкого і різкого посилення нерівномірності доступу до споживання не лише матеріальних, але культурних благ. Діти міст і сіл живуть і зростають в нестабільних умовах, в умовах кризи у сфері книговидавання, кіновиробництва, зменшення кількості бібліотек, музеїв та збіднення їх фондів, зменшення мережі позашкільних навчальних закладів, закладів освіти I-II рівнів акредитації тощо. Якщо при Радянському Союзі в більшості населених пунктів були будинки культури і бібліотеки, то починаючи з 90-х років вони стали закриватись. Для багатьох людей відвідування театрів, музеїв, бібліотек, тим паче які-небудь поїздки стали недоступними. Однією з найголовніших проблем залишається проблема фінансування бібліотек, яка місцевими органами влади нерідко вирішується шляхом скорочення кількості бібліотек, переведення бібліотечних працівників на неповний робочий день. Практично немає фінансування капітальних видатків, ремонту, будівництва, придбання техніки та сучасного обладнання для бібліотек. Різко зменшилась кількість українських органів преси. Водночас російськомовних газет стало вдвічі більше. Але найбільш катастрофічним став стан книгодрукування, де у зв'язку із надзвичайно високими цінами в десять разів зменшилися тиражі видань. Фінансові проблеми перешкоджають збільшенню тиражів українських книг, комерційна література в основному привозиться з Росії. Україна зіткнулася з таким явищем, як американізація культури, що

особливо відчувається в кінематографі (виробництво власних фільмів значно скорочене), популярної музики, літератури.

Якісні зміни в культурі пов'язані з широким використанням інформаційної техніки і технології у сфері культури. Радіо, телефон, кіно, телебачення, мультимедійні засоби, нарешті, комп'ютери – уся ця сучасна технічна потужність у величезному ступені визначає як зміст і форму культурних цінностей, так і їх розвиток і ту роль, яку вони грають на соціальній сцені.

З середини 90-х років в Україні почав поширюватись інтернет – новий і дуже ефективний спосіб представлення культури в засобах масової комунікації. Інтернет – це не просто один зі знайдених людством способів зберігання і трансляції культурного досвіду, це спосіб організації культурного змісту, який вносить істотну зміну в архітектуру самої культури. За масштабом своєї дії на світову культуру феномен інтернету порівнянний з винаходом писемності і книгодрукування. У населення з'явилась можливість подивитись картини будь-якого художника, почитати будь-яку оцифровану книгу, послухати музику, яка була заборонена до появи гласності, і подивитись фільм. Проте в 90-і роки подібні можливості з'явилися в не багатьох. Технічні можливості долучення до культурного надбання людства масово почали проникати в усі шари суспільства тільки починаючи з 2000-х років.

На тлі зменшення кількості бібліотек, будинків культури, в умовах національного духовного відродження, відмови від єдиної державної ідеології в суспільному житті відбувалося оновлення української літератури та мистецтва. Позитивні процеси відбуваються в народному мистецтві. Відроджується інтерес до українських вишиванок, рушників, килимарства, художніх виробів та гончарства. З'явилась значна кількість народних ярмарок і фестивалів, які приваблюють національним колоритом населення як України, так і туристів з сусідніх країн.

Висновки. Беручи до уваги усе вищезгадане, нині Україна перебуває у стані ідеологічного синкретизму. Вона опинилась у доволі небезпечній ситуації, беручи до уваги відсутність чіткого уявлення про альтернативну ідеологічну доктрину. Суспільна криза характеризується не тільки економічним занепадом, скільки кризою системи цінностей, руйнацією базових засад функціонування суспільства. Передумовами кризи ідеології стали вичерпання матеріалістичного світосприйняття, відмова від цензури, зневіра в перевагах існуючої форми правління, невідповідність реалій життя офіційним показникам, відсутність нової ідеологічної доктрини, несприйняття населенням нових ідеологічних пошуків, а також викривання грехів попередньої влади наступною. Криза ідеології проявилась у втраті довіри до державних інститутів, прагненні людей до «західних стандартів життя» при збереженні переваг радянського ладу, появі нових політичних партій різного спрямування, конфліктах в суспільстві через диференціацію населення за поглядами (до інших країн союзу, республік, національностей, релігій...), зростанні довіри в населення до ворожок, гадалок, астрологів, цілителів народної та нетрадиційної медицини.

Криза людських цінностей, з одного боку, виникла внаслідок кризи ідеології, а з іншого – паралельно із нею. Цінності мають тенденції до змін під впливом різних чинників та факторів, однак домінуючий вплив на їх природу здійснює зміна матеріальних умов життя. Тобто основною передумовою виникнення кризи людських цінностей стали економічні трансформації, які з одного боку спричинили масове збідніння та маргіналізацію населення, а з іншого – руйнацію соціальної сфери суспільства, яка перестала виконувати роль буфера щодо формування справжніх людських та суспільних цінностей.

Криза культури в Радянському Союзі також з'явилась не спонтанно. Поступальному розвитку культури завжди перешкождали різні події та їх наслідки, від революції до війни, а далі до перебудови та демократизації суспільства. В цілому культурний розвиток країни в усі часи значно гальмувався через існуючий в суспільно-політичному житті тотальний контроль, який стримував свободу творчості, піддавав гонінням перспективні наукові напрями.

Всі вищезгадані передумови призвели до того, що сфера культури, і так перебуваючи в пригніченому стані, взагалі почала занепадати. Зменшилась кількість закладів культури (від кінотеатрів, театрів до бібліотек та музеїв). Без фінансування на межі зникнення опинилися цілі "гілки" культури, наприклад, як кінематограф чи література. Діячі культури змушені були знаходити шляхи фінансування самостійно. Поряд з цим, населення, втомлене від політико-економічної нестабільності та заклопотане вирішенням нагальних проблем, втратило не тільки інтерес до самоосвіти та самовиховання, а й можливість його задовольнити. В результаті доступ до культурних надбань мали найбільш забезпеченні верстви населення, а для решти – основним джерелом культурного розвитку стали ЗМІ.

Література

1. Політологія : підручник / [І.С. Дзюбо, К.М. Левківський, В.П. Андрущенко та ін.] ; за заг. ред. І.С. Дзюбо, К.М. Левківського. – К. : Вища шк., 1998. – 304 с.
2. Алкогольна статистика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravdapro.org/materials-alcohol/alkogolna-statistika-ukrayini.html>
3. Стан корупції в Україні / Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://udscn.guds.gov.ua/files/Dosl/2.pdf>
4. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

References

1. Politolohiya: Pidruchnyk / I.S. Dzyubko, K.M. Levkivs'kyi, V.P. Andrushchenko ta in.; Za zah. red. I.S. Dzyubka, K.M. Levkivs'koho. – K.: Vyshcha shk, 1998. – 304 s.
2. Alkohol'na statystyka Ukrainy [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.pravdapro.org/materials-alcokol/alkogolna-statistika-ukrayini.html>
3. Stan koruptsiyi v Ukraini, – Kyivs'kyi mizhnarodnyy instytut sotsiologii [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://udscn.guds.gov.ua/files/Dosl/2.pdf>
4. Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi» [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

Рецензія/Peer review : 8.4.2013 р. Надрукована/Printed :14.8.2013 р.

Рецензент: Д. е. н., завідувач відділу соціальних проблем ринку праці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, Лісогор Л.С.

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Повні вимоги до оформлення рукопису **<http://visnikup.narod.ru/rules/>**

**Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 11 від 28.08.2013 р.**

Підп. до друку 28.08.2013 р. Ум.друк.арк. 18,26 Обл.-вид.арк. 22,65
Формат 30х42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № _____

Тиражування здійснено з оригінал-макету, виготовленого
редакцією журналу “Вісник Хмельницького національного університету”
редакційно-видавничим центром Хмельницького національного університету
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1. тел (0382) 72-83-63